

КИТАЙ: „КУЛТУРНАТА РЕВОЛЮЦИЯ“ И ЛЮБОВТА

Бора Беливанова

„Пак ли?!“ ще кажат професионалистите-читатели на такива писания или онези, които изпитват интерес към подобни теми с подобна локализация. Да, пак, тъй като в дадения случай става дума за тематика внимателно заобикаляна или успешно потапяна по-надълбоко сред множеството други проблеми, повдигани от трагедията „културна революция“.

Темата за любовта, стара като света, който тя, любовта, е породила, е сред особено трудно манипулируемите, защото засяга най-обхватна и дълбока сфера в човешките изживявания, където се преплитат върховни висоти и бездънни низини или, ако щете, низости.

Екстремната ситуация поражда екстремни изживявания. И те търсят своя изход, своя отдушник. Но периодът, върху който се концентрира сега вниманието ни, нито предполага, нито допуска естествено развитие на подобни изживявания. Нека не търсим документални доказателства за това, а приемем нещата априори.

Като че ли се очертава лек опит за оправдаване на избора на тема. И така да е – да пристъпим.

Открай време китайската литература, като се почне от най-ранните образци на фолклора и се стигне до върховете на лириката през средновековието, няма тежнения към онова, което в по-близката и позната нам европейска поезия достига, да речем, до явлението „рицарска лирика“ с нейната прекрасна дама. Китай се слави с древни и средновековни красавици, но възпевите на техния чар са епизодични и ако имената им остават в историята, дори във фразеологията, то е не повече от традиционен похват, тъй като стереотипът е вече изграден. Не се стига до абсолютизиране на феномена, като например Ромео и Джулиета, до съчетанието, станало нарицателно и наблюдавано и използвано в цялата световна литература, дори и в Китай, например Дзя Баою и Лин Дайю от класическия роман на Цао Сюецин „Сън в алени покои“. Но колкото по-близки до нашата действителност са тези споменавания, толкова по-рядко се случва те „да живеят дълго и щастливо“, от една страна, вероятно затова, защото действителността става все по-безмилостна, а от друга – защото все повече се усъвършенства равнището на повествувателното изкуство и то става все по-реалистично.

Усетът за красота, за красиво е заложен в човешкия ген от памтивека, при което в началото този усет неизменно свързва в едно красотата с полезността, пригодността към човешките потребности. Ето някои примери, запазили до наши дни тази особеност:

*„Ръцете ѝ (на хубавицата – Б.Б.) са като нежни филизи,
кожата ѝ е като застинала лой,
шията ѝ е като личинка,
зъбите ѝ са като тиквени семки,
глава като на цикада, вежди като (пипалца на) пеперуда“¹.*

Цитат от „Хубавицата“, из древния песеннопоетичен сборник „Маошъ“ („Шъдзин“), Древнокитайска литература. Христоматия, стр. 76, Изд. Фабер, Велико Търново, 2017.

Или втори цитат с разлика между първия и втория поне няколко века, като имаме предвид, че първият е образец от фолклорна песен, а вторият – от авторско произведение:

*„От красавиците в Поднебесната няма такива като в царство Чу.
Сред омайниците в Чу няма такива като онези от моето село.
А сред хубавиците на село няма такива като дъщерята на
моя съсед.*

*(А тя е такава:) с един пръст да е по-висока, ще е прекалено дълга,
с един пръст да е по-ниска, ще е прекалено къса.*

*С белило ще е прекалено бяла,
с червило ще е прекалено червена.*

.....
*Веждите ѝ са като крила на птиче-рибарче,
кожата ѝ – като бял сняг,
талията ѝ е като свитък коприна,
зъбите – сякаш има в уста седефени мидички...“*

Пак там, Сун Ю, „Дънту женолюбецът“, стр. 218.

Времето върши своята работа – само три-четири века по-късно този естествен наивен облик придобива неуловимата красота и величие на

¹ Все още като цяло липсва кураж такива поетични произведения да достигнат до българските читатели в **поетичен** превод. Така че тук аз си позволявам да представя фрагментите в дословен превод с пълното съзнание, че отнемем голяма част от тяхната стойност.

антична статуя, при която през леки облаци и прозирни воали се долавя прелестта на красавицата:

*Нейният облик – стремителна като подплашен лебед,
гъвкава и изящна като понесъл се (във висините) дракон,
с блясъка на есенна хризантема,
пищна и великолепа като пролетен бор...
...Колкото до това кое е по-дълго, кое е по-късо –
при нея е златната среда, и двете са съчетани хармонично.
Раменете – прави, сякаш изваяни,
талията – като стегнато свито руло коприна,
шията – изящна,
разкрива бисерна чистота.
Повелителката не добавя благовонни масла,
не си слага белило.
Бухналата като облак прическа се издига величествено високо,
дългите вежди са изящно извити,
отвън блестят карминено червени устни,
отвътре свежо белеят чисти зъби...
Прекрасната външност и маниери са изключително ярки
благородна и спокойна, с лекота,
нежност, деликатно държане,
очароващи слова, сладост в думите...“*

Цао Джъ „Повелителката на реката Луо“, Средновековна китайска литература, Христоматия, първа част, стр. 27–28, Университетскоиздателство „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 2012.

Преминавайки с помощта на цитираните образци през времето², можем да установим как възхитата от външността започва да засяга и вътрешния свят на обекта с тенденция да открие постигането на хармония между тези две страни на човешката природа. (С риск да накърним достойнствата на античната естетика, бихме използвали понятието калокатия, ако то не се концентрираше така категорично върху личността на мъжа, воина, героя и т. н.)

Естетическият идеал, все повече доближаван до реалния човек, стига до наши дни, и тук, следвайки тенденциите в общественото развитие,

² Нека признаем – тяхната поява като аргументация е донякъде използване на възможността да дадем достъп на четящата публика до безценни фрагменти от китайската литература.

започва ускорено да търси и намира своите изяви дори не толкова във видимото си представяне, колкото в невидимите, понякога скрити надълбоко в съзнанието или подсъзнанието качества на индивида. Може би тук е мястото да добавим, че в период като този на „културната революция“ в Китай скриването, укриването, потискането стават едно от главните средства за самозащита, а и за оцеляване.

Основен източник на материал за разсъждения тук е разказът на писателката Джан Дзие „Любовта – тя е незабравима“. Ако се съди по интензивността на обществения отклик на това произведение, видяло бял свят в самия край на революцията (1979), то явно е изпълнило своята задача – да раздвижи, да събуди, да стресне читателите с проблемите, които поставя и най-вече със старателно загърбвания проблем за любовта. Ето само някои заглавия от многобройните рецензии, отзиви и други видове публикации по повод разказа, отпечатани през 1980 г.: „Категоричните съждения в произведението на Джан Дзие“, „Зовът на чистата любов“, „Ако наистина съществуваше тъй нареченият рай...“, „Да поговорим за колорита на „Любовта – тя е незабравима“, „Не може животът да се описва в една тоналност“, „За любовта, брака и прочие“, „Онова, което тя поднася, са две целомъдрени чисти сърца“, „Жадуването и зовът на комунистическия морал, няколко въпроса в дискусиата относно „Любовта – тя е незабравима“, „Въпрос, на който си струва да се обърне внимание при описанието на любовта“, „Идеалната въображаема любов и революционният морал“, „Любовта – към нея трябва да се отнасяме справедливо“, „Как все пак да се разбира „справедливо“ и „праведно“ и пр. Всички тези цитати на заглавия са взети от сборника „Избрано. Дискусии върху белетристиката от Новото време (любов и брак)“, издаден в Шъдзячуан през 1987 г.

Авторката прилага интересен похват: повествованието се води от името на дъщерята на главната героиня, поколение, съзряло след времената на „културната революция“ и повече или по-малко опазено от страховитите дири, които периодът е издълбал в съзнанието и душите на неговите, на периода, съвременници. Разковано и отворено възприемане на света, критични и леко иронични нотки към настоящата реалност, смели съждения за собствената съдба и условията, които я формират – това новото поколение вече върши без опасения и опити за прикриване на „неудобни“ моменти.

Но дори то, това поколение, не смее да посегне на чистотата, силата, верността на чувството, което с времето се превръща в сила с космическо могъщество и си остава в тези рамки, неунищожимо и непобедимо.

Става дума за пътя, който изминава съзнанието на детето, а после на девойката, на младото момиче, което почва да вижда себе си и като стара

мома – и през всичките тези години дъщерята на главната героиня живее редом с носителката на това чувство и малко по малко почва да осъзнава какви скрити сили бушуват в този дом и разкъсват душата на най-близкото ѝ същество – нейната майка.

Втората страна в семейната двойка, дала живот на това момиче – бащата, отсъства в повествованието, а в един от кратките и не така чести откровени разговори между майка и дъщеря се оказва, че той никога и не е бил център на внимание за майката. На въпроса-възклицание на момичето „И защо тогава вие двамата сте се женили!“ отговорът е, че това е една от младежките глупости, за които човек после съжалява, може би цял живот.

Тази жена, главната героиня, не е красавица по рождение, но привлича „като лек прозирен пейзаж с туш“. Както казва един от нейните познати, а такива около нея явно не липсват... „Човек, дори само да четете твоите неща, може да се влюби в тебе!“. Защото тя е писателка, журналистка, природната дарба ѝ е дала възможност да усеща, разкрива и анализира най-деликатните душевни движения у хората около себе си, тези хора, които тя прави герои на своите произведения. А така също да изживява с много по-голяма дълбочина собствените си вълнения – защото тя живее свой интензивен вътрешен живот, в който реално съществува **той**, обектът, центърът на света за нея. Леки детайли тук-там дават да се разбере, че и майката, и дъщерята притежават достатъчно богата култура, опазена от тях въпреки усилията на времето, в което те живеят – „културната революция“ в Китай – да бъдат прекъснати, изтрити, унищожени всякакви моменти от богатството на световната култура, като несъответстващи на „културните“ изисквания спрямо многобройните и многопластови съставки на китайския народ и накрая да остане единствено онова, чийто символ остава тъй наречената „червена книжка“ с цитати от Мао Дзъдун. Реалността е ужасяваща, а за онези, които я възприемат от по-големи разстояния – потискаща до смърт:

- Университетски професор, който гледа как пред очите му ентузиазирани негови питомци изхвърлят и изгарят неговата библиотека, богата не само с научна информация, но и – те са неотделими едно от друго – с редица дребни, неуловими, но толкова близки до съзнанието следи, белези, спомени за контакти с други хора по света;

- Или старателно унищожаване на артефакти от националната и световната култура, които пазят в съзнанието безценни връзки. (Усетих това лично: на безкрайно уважавания в България и от мене лично професор Джу Дъси, при неговото отпътуване от страната ни подарих малък пейзаж на Велико Търново от наш художник, тъй като знаех, че той се възхищава

на тази панорама. Наред с други предмети и тази картина е изчезнала в небитието. (Позволих си при една от малобройните срещи с него, докато бях в Китай, да му задам въпроса „Как преминахте през „културната революция“?“. Отговорът беше недвусмислен и кратък: „Нищо особено“ (будзъмгъан), тоест навлизах в забранена и недостъпна за външния свят зона.);

- Или върху набързо скован подиум заставят да се качат уважавани, много често възрастни представители на науката и изкуствата и оттам да си направят „самокритика“ пред стълпилите се долу младежи, често пъти техни ученици или студенти, а след това да си понесат наказанието за извършените „престъпления“, като минат през шпалир от млади хора, които ги удрят с дървени, а понякога и с истински пушки. Не всички достигат края на шпалира.

И тъй нататък...³

Всички подобни детайли авторката спестява на читателите си, за да насочи вниманието им към съвсем различния и може би неочакван в този момент проблем за любовта.

Дъщерята е запозната със западната антична култура до степен да сравни своя поклонник и евентуален бъдещ съпруг със статуята на Мирон „Дискобол“ и това вече предизвиква у читателя възможни предположения за широта на културния хоризонт, за душевно богатство в семейството, градено върху богатствата на световната културна съкровищница. Още един елемент, превърнат донякъде в символи, преминаващ през цялото повествование, говори за същата насоченост на интересите в това семейство: комплект произведения на Чехов в 27 тома, преведени и издавани в Китай няколко години поред (от 1950 до 1955), без томче от който майка ѝ никога не тръгва в своите най-вероятно служебни пътувания. Наистина, Чехов е автор, който може да бъде препрочитан безброй пъти, само че в този случай той изпълнява ролята не толкова на творец на чиито качества може да се разчита, колкото на носител и пазител на спомени от минали години. Конкретната фактология липсва, но за читателя не е трудно да стигне до представата, че това е не само и не толкова томче с произведения на велик писател, колкото нещо като верую, като Библия, четиво, успокояващо и утвърждаващо правотата на мислите, настроенията, преценките на читателката. Показателно е, че това е именно Чехов, при

³ За подробности от онова време, отразени в китайската литература, виж „Опустошеният храм. Нови китайски разкази“, Изд. Народна култура, София, 1989. В този сборник фигурира и разказ от разглежданата тук китайска авторка Джан Дзие „Светлината на последния вагон“.

когото богатството на нюанси, ненатрапчивостта при съхраняването на скъпоценните чувства, постоянството в тяхното опазване години наред – всичко това в максимална степен импонира на главната героиня в нейната самотна, но не и безответна любов.

А ето и втората фигура, ангажирана в повествованието с толкова важна роля. И тук, както при главната героиня, липсва образност, конкретика, но присъства изключително силно дух, душевна сила, властност в необходимите случаи, така че в крайна сметка се очертава като че ли един плакатно-пропаганден лик, може би вечен и уместен при всички и всякакви държавно-политически формации, защото той е носител (и преносител) на основни човешки качества, без които обществото ще застане в своето развитие.

Повествованието ни представя дългогодишен кадрови работник, натрупал и поддържащ у себе си задължителен комплект характеристики, които формират човека и мъжа в истинския, непреходния смисъл на тези думи. Верен на идеалите си, той отвърща със жертвоготовност и мощно чувство за справедливост на жеста, решението на свой другар – да загине в името на опазване живота на литературния герой. Той, героят, се жени за вдовицата на загиналия и поема грижите за неговата дъщеря. Прави това без всякакво колебание и обрича себе си на дълги години живот без любов, но с удовлетворяващото го чувство за изпълнен дълг. Така, в бури и несгоди, те преживяват няколко десетки години като верни съпрузи.

Тази ненарушима рамка в семейния живот на героя се оказва прерада към всички и всякакви възможни негови увлечения по женска красота или привлекателност чрез други качества. До момента, когато среща главната героиня. Нищо не се променя в реалния живот, но започват смущаващи промени във вътрешния свят на мъжа, които водят до постепенното очертаване на втори кръг преживявания, скрити дълбоко, недостъпни за никого от външния свят, освен за обекта на неговите вълнения: главната героиня, майката, журналистката и писателката, читателката на Чехов. Нейните ответни душевни изживявания са не по-малко дълбоки и не по-малко съкровени и недостъпни за света. В някакъв момент повествованието отбелязва, че те, въпреки тяхното продължително служебно познанство, **ниито веднъж не са се ръкували**. Този детайл напомня за още едно произведение от времената в края на „културната революция“. „Те се ръкуваха за втори път“, роман от Джан Ян, издаден в Китай горе-долу по същото време, както и разглежданото тук повествование. Споменавам това заглавие, защото то по същия начин, както цитираното тук, оказва въздействие до степен този роман да се преписва на ръка и да се разпространява по цялата обширна китайска

територия. Романът вълнува с подобна ситуация в отношенията между двама души – мъж и жена. Обстоятелствата налагат жената да замине в чужбина (особено съществен факт след херметизирането на Китай за външния свят през „културната революция“) и да се върне след години като ценен специалист. Тогава, при завръщането си, тя за втори път се ръкува с мъжа-обект на нейните чувства, с когото е била разделена задълго. И тук става ясно, че и в този случай ръкуването, докосването до другия е далеч не просто знак за поздрав, то се превръща в особено сложна амалгама от чувства, минали и настоящи, от недостъпното до това докосване до другия, изпълнено с толкова различни видове смисъл, се поражда сякаш някакъв нов свят.

До такъв именно друг свят не си позволяват да стигнат героите на повествованието. Спират ги много неща, като се почне от строгите традиционни норми, господствали векове и хилядолетия наред в това общество, и се стигне до непоклатимите вътрешни прегради, издигнати от тях самите.

Прави впечатление отношението на авторката на този разказ към личността на главните герои. Това са две лица с добре очертани характери, със собствени особености в тях, но – лица безименни. И ако в една-единствена реплика главният герой не се обръща към главната героиня по име, читателите така и няма да узнаят това име. А самият главен герой до края си остава безименен. Името не е важно. Остава личностната характеристика. Похват, наблюдаван и у други автори, например в повестта на съвременната китайска белетристка Уан Ан'и „Любов в малкия град“, където целият сюжет се гради върху сложните перипетии на любовта между **него** и **нея**. „Той“, „тя“ „те двамата“ – това са действащите лица в тази повест-роман. Най-вероятно можем да предполагаме познатия похват за разширяване на типичното в образа до приближаването или достигането му до събирателен образ.

Ако главната героиня е представена неясно, завоалирано, като „лек прозирен пейзаж с туш“, но до съкровени детайли отчетливо в своите любовни перипетии, героят е очертан доста изразително – ето фрагмента, който обединява впечатленията на детето с по-късните добавки на вече отрасналото момиче:

„...мъж на преклонна възраст, целият побелял, облечен в черна сукнена сунянтсеновка. Белите коси му придаваха сила и внушителност. Оставяше у хората впечатление за някакво грижовно внимание, добросъвестност за всяка дреболия, нестандартност, впечатление за някаква кристална чистота. Особено очите му – хладни и строги, смразяваха с леден блясък, когато той хвърляше бърз поглед към нещо, това предизвик-

ваше асоциации с мълния или блясък на танцуващ меч. Онова, което би могло да изпълни тези ледени очи с нежност и мекота, сигурно би могло да бъде някаква особено силна любов, и то към жена, която наистина я заслужава.“

Случаят ни води до кулминационен момент в повествованието, когато тези двама души, вече възрастни хора, се срещат и свидетел на тази среща, нещо повече, пряк участник в нея, е детето. Срещата е на улицата, на тротоара, по който вървят хванати за ръка майка и дъщеря и до който спира черна лимузина – превозното средство на героя. Двамата възрастни си разменят бегли поздравии, но очевидно не в думите, а във въздуха се носи напрежение, все по-засилващо се. Възрастните не се ръкуват, вместо това той хваща за ръка детето и започва да му напомня минали срещи. Тогава именно през двете детски ръце преминава сякаш ток и силите, избухнали в нейната и неговата ръка, се срещат, сблъскват се у детето. Непоносимото напрежение на това малко бушонче кара момиченцето да изтръгне ръката си от неговата. Така приключва тяхното, на двамата възрастни, единствено „ръкуване“.

Взаимният интерес, взаимната загриженост на двамата един към друг и един за друг продължават явно до техните кончини. За ситуацията през тези последни години, а и за общата картина на развитие на тези чисти и трагични отношения, читателят узнава чрез дъщерята, когато тя си позволява след смъртта на своята майка, нарушавайки последната ѝ повеля: да бъдат кремирани заедно с нея комплектът томчета на Чехов и натрупалите се през годините нейни лични бележници, надписани „*Любовта – тя е незабравима*“. Първата повеля тя изпълнява стриктно, но втората – нарушава съзнателно, обзета от силното желание да проникне в детайлите на тази безкрайна във времето и пространството и същевременно строго ограничена в рамките на двама души любов.

Картината се оформя постепенно, допълвана от кратки епизоди, дори фрази по някакъв повод. Така, благодарение на стенографски кратък запис в един от бележниците се доизяснява докрай значението на комплекта томчета на Чехов, купен **за нея от него**. Дъщерята цитира кратък диалог между двамата.

„ – Този подарък е прекалено скъп. Само че как сте разбрали, че аз харесвам Чехов?“

– Ти беше споменавала.

– Не помня!...

– Аз помня.

Колкото до нея, това беше почти едно любовно признание.“

С цената на огромни усилия тя пресмята времето, когато през определено място минава колата му, „за да хвърли един поглед“ към нея, колата, но най-вече към него. Все едно какво ще зърне – профил, тил на главата...

Безценните бележници изясняват и друго. Той също от своята кола е вперил поглед в потока колела, за да зърне може би нейното, за да е сигурен, че при нея всичко е наред, не я грози опасност. Чувството го води и към вратата на нейния двор, насочва го упорито към пресата, където, може би, ще попадне на нейна публикация.

Но когато случайността им налага да се срещнат в двора на учреждениято, те само бегло си кимват един на друг и бързат да се разминат, което пък напълно изважда нея, например, от равновесие, тя „...губи присъствие на духа, губи и слух, и зрение, и ума и дума...“.

Ето така, малко откъслечно и твърде есеистично, може да бъде представен един от безбройните примери за „любов“ в специфични, по-точно трагични обстоятелства, в които тя не само оцелява, но и се обезсмъртява, ако приемем финалните разсъждения на младото момиче.

А къде е „културната революция?“. Тя се стоварва върху всички и всичко в края накрая на дългогодишно тлеещия огън на чувствата, но не го унищожавя, само прави този финал още по-наситен емоционално. Оказва се, че тя, тъй наречената „културна“ революция е тук, около нас, тиха и укротена, незабележима, но очакваща следващата възможност да се издигне в небивал нов „пик“. Май до такъв извод водят някои разсъждения върху това явление. Остава само да сме готови, да следим внимателно събитията наоколо. (Как да не си припомни човек Юлиус Фучик и неговия призив!).

По сполучливата идея на съставителите на сборника белетристика, където е публикувано разглежданото дотук повествование, след всяко произведение е поместен текст на самия автор, който ориентира читателя, излага, обяснява основните принципи и похвати в своята творческа работа. Авторката на представеното тук произведение Джан Дзие използва нашироко отзивите за него, като се опитва в четири кратички раздела да обясни, да насочи вниманието към своите позиции: „За различните възгледи относно идеологическите тенденции и въпросите на стила в произведението“, „За различните виждания в оценката на двата образа – на стария кадрови работник и на Джун Ю“, „За различните мнения относно това дали любовта между кадровия работник и Джун Ю съответстват на моралните норми“ и „Разгърналата се разгорещена дискусия относно причините за възникването на любовната трагедия между главните герой и героиня.“. Както личи, дори само от тези ориентири, основата, върху която се развиват и стигат дори до „разгорещаване“ спорове, е и морално-етична, и социално-битова, и идеологическа... Тоест, общественото раз-

търсване е дълбоко и силно. Последната фраза, с която авторката завършва тези свои разсъждения е цитат от читателско мнение: „... (всичко това) не може да не накара човек да почувства, че става дума само за един сън, една мечта“. Съзнанието е до такава степен уязвено, че не може да приеме красивите моменти и състояния в живота за реалност, те си остават в сферата на илюзиите. Струва си да се опитаме да си дадем сметка колко време е необходимо, колко усилия, отвън и отвътре, в самото съзнание трябва да бъдат положени, за да се преодолее това вътрешно втвърдяване и да се върне гъвкавостта, освободеността, способността да се приема действителността в цялото ѝ разнообразие и многоцветие.

Когато става дума за този период в историята на Китай, който бихме могли да оценим като сравнително кратък на фона на отминалите хилядолетия, и към него, както и в други подобни случаи, трябва да подходим като към процес в движение. Това не е Deus ex machina, процесът не пада от небето, а бавно, постепенно подготвя своето израстване, изригване в течение на предшестваш период, колкото по-дълбинен, толкова по-продължителен.

Движението е бавно, трудно, понякога сякаш невъзможно. Но като цяло китайското общество успява, съумява да прекрачи и да остави зад себе си развалините на „културната революция“ и да почне да създава нова реалност. Литературата показва и този процес на оздравяване. И китайското общество, необременявано повече от „културата“ на онази революция, продължава да създава своята нова култура.

Из сборника „Избрано. Дискусионна белетристика на Новото време (за любовта и брака)“, изд. Хушанцън'и, Шъдзяджуан, 1987.